

O REZI JANSKEM NAGLASU

Dokazi, da je tudi rezijanski dialekt skupaj z drugimi slovenskimi dialekti premaknil cirkumfleks na naslednji zlog, ki jih je pred petdeset leti zbral A. Bajec, v glavnem še vedno držijo. Poznejši premik cirkumfleksa spet proti začetku pa je zajel najbrž le zadnje besedne zloge, drugo so analogije ali posebni razvoji.

Evidence that the dialect of Rezija along with other Slovene dialects had shifted the circumflex on to the following syllable, collected fifty years ago by A. Bajec, for the most part remains valid. A later shift of the circumflex back to the front probably occurred only in the final word syllables, while other cases are to be accounted for by analogy or unrelated development.

Naš slavljeneec prof. dr. Anton Bajec je začel svojo znanstveno pot z razpravo o rezijanskem naglasu.¹ Takrat je bila rezijanščina med slovenskimi narečji razmeroma precej poznana iz del Baudouina de Courtenaya.² Vendar je bilo to sicer obsežno gradivo nekoliko obdelano s fonetične strani, skoraj prav nič pa ne z akcentske. Na osnovi Baudouinovih podatkov je F. Ramovš razpravljajal o rezijanščini tudi v svojih *Slovenische Studien*: tu je bil precej negotov glede nekdanjega premika cirkumfleksa na naslednji zlog v rezijanščini in ziljščini. Domneval je, da se je ta premik nekoč izvršil tudi v teh dveh dialektih, vendar se je omejil le na domneve in sam priznal njih negotovost.³ Tedaj je bilo to toliko bolj problematično, ker so taki poznavalci akcenta kot Valjavce⁴ ali zlasti odločno Lehr-Splawinski⁵ menili, da se premik cirkumfleksa za zlog naprej ni izvršil v vseh slovenskih dialektih. A. Bajec je z analizo Baudouinovega rezijanskega gradiva zbral še nadaljnje dokaze, ki so govorili za domnevo, da je premik starega cirkumfleksa na naslednji zlog splošno slovenski. Pozneje je Ramovš v razpravi *Karakteristika sloven-*

¹ O prvotnem slovenskem naglasu $\hat{}$ v rezijanskem narečju, ČJKZ III, 1921—22, str. 40—42. Razprava je povzetek doktorske disertacije.

² Prim. zlasti: *Opyt fonetiki rez'janskih govorov*, Varšava — Peterburg 1875, strani 128, in *Materialy dlja južnoslavjanskoj dialektologii i ètnografii I*, Sanktpeterburg 1895, strani XLVII + 708.

³ *AfsIph* 37, 1918, str. 154 sl. Ponatis s prevodom v Ramovš, *Zbrano delo I*, Ljubljana 1971, str. 77 sl. in 302 sl.

⁴ Glavne točke o naglasu književne slovenštine, *Rad JAZU* 132, 1897, str. 192—3.

⁵ *Ze studjów nad akcentem slowiańskim*, Kraków 1917, str. 90—91; *RS VIII*, 1918, str. 220—221.

skega narečja v Reziiji⁶ in v nadaljnjih svojih delih⁷ imel premik cirkumfleksa v rezijanščini in ziljščini za dokazan in tudi danes o tem nihče več ne dvomi.

Vendar je to samo osnovna ugotovitev, medtem ko so vse podrobnosti o rezijanskem naglasu še vedno problematične. Bajčeva znanstvena pot se je po tej razpravi, ki je pač samo majhen drobec v njegovem delu, usmerila v romanistiko, nato pa na slovenski knjižni jezik in besedotvorje. Drugi v tej smeri tudi niso raziskovali⁸ in tako moramo danes, po petdesetih letih, kolikor jih je preteklo od objave Bajčeve razprave, na žalost ugotoviti, da se naše poznanje rezijanskega naglasa ni od tedaj niti najmanj premaknilo naprej. Tudi v tem članku ne mislim rešiti rezijanske naglasne problematike, ampak mislim le preveriti z današnjega stališča Bajčeve dokaze in nakazati nekaj možnosti za razlago nekaterih nerešenih problemov, ki jih slovenska dialektologija še ni rešila, a jih bo prej ali slej treba podrobno obdelati in tako nadaljevati Bajčevo delo⁹. Idealno bi bilo, če bi se tega lotil kak Rezijan, ker človek, ki ima narečni sistem v glavi in ušesu, lahko opravi tako stvar z znatno manj truda, saj ima podatke stalno na razpolago in zato znatno več možnosti za razne kombinacije in preverjanje hipotez. Posebno pa velja to še za tak dialekt, kot je rezijanščina, ker je njena fonološka struktura sploh problematična in nedomačin zelo težko (vsaj brez daljšega privajanja) identificira njihove glasove in naglase.¹⁰

Prvi dve točki Bajčevih dokazov govorita o posameznih primerih, v katerih je ohranjen naprej premaknjeni cirkumfleks. To bi načelno sicer lahko še vedno držalo, vendar so primeri, na katerih je to grajeno, nekoliko problematični, ker bi jih lahko razložili tudi drugače. V prvi točki navaja ohranjeno starino *lanî* (štok. *lâni*), kar zaradi različnih akcentuacij pri tej besedi ni mogoče zanesljivo izvajati iz psla. **lâni*. Štokavsko *lâni* namreč prav lahko ustreza čakavskemu *lâni* (prim. Belić, Zametki 58). Primere iz druge točke (z naglašeno končnico v ak. sg. in

⁶ ČJKZ VII, 1928, str. 107—121.

⁷ HG VII, str. 33, 36; SRL III, 1950, str. 21.

⁸ S. Bunc, ki je v članku H kronologiji akcentskih premikov v slovenščini in polabščini, SO 12, 1933, str. 126—133, pisal na osnovi do tedaj objavljenega gradiva in Ramovševih predavanj o premiku cirkumfleksa proti začetku v slovenskih dialektih, ne prinaša nič novega.

⁹ V Istituto Universitario Orientale Napoli je še kot teza di laurea iz leta 1960/61 tipkopis Zakelj Francesco, Fonologia del dialetto resiano. V tem spisu je nekoliko podrobneje obravnavana zgodovina raziskav rezijanščine, sedanjji fonološki sistem je pa podan zelo na kratko, skoraj brez gradiva (z mojim gradivom se ne ujema), naglasa pa se sploh ne dotika.

¹⁰ Precej težko je ločiti zasople vokale med seboj (zlasti *e* in *o*) in tudi kvantiteta dela težave (glej še spodaj).

nom.-ak. pl. pri nekaterih besedah iz *a*-jevske sklanje) pa je treba obravnavati v sklopu vprašanja, zakaj se je cirkumfleks včasih premaknil nazaj proti začetku besede, včasih pa ne.

Takoj tu moram opozoriti na to, da je Bajec zbral dokaze za to, da se je stari cirkumfleks premaknil za zlog naprej in da je navidezno nepremaknjen akcent nastal po vnovičnem premiku nazaj proti začetku. Ni se pa spuščal v to, kdaj se je ta premik nazaj proti začetku (tip *kolô* > *kòlo*) izvršil in kdaj ne. Tudi Bunc¹¹ nima o tem ničesar. Za jasno sliko rezijanskega naglasa pa bo treba tudi to raziskati. Če pregledujemo primere, kdaj je v resnici do premika cirkumfleksa proti začetku besede prišlo, se nam pokaže pravzaprav čudna slika. Ni kakega jasnega načela, vsaj razvidnega ne, po katerem bi se ravnali ti akcenti. Zato bo treba iz te zabrisane slike s pregledom ustreznih primerov razlago šele izluščiti.

¹¹ Bunc, l. c. 150, navaja v točki 6 samo »sporadičn/o/ ohranitev starega naglaševanja, ki ga moremo zaslediti v vseh dialektih: na pr. Poljane: *po ničebes* za pričakovano *pò nèbes*, dalje *očičša*, in *količša*, dasi v sg. *kòlū*; — Crni vrh *čestī* — *dužān*, *unēn*; *abrūč*, *kakūs*, *žovāu* — Hotedršica: *gurāk* (toda *guārku*), *gaļūōp*, *kaķūōš*; — Rezija je ohranila starejše stanje tam, kjer tvori beseda s prefiksom enoto: *zhūda* (zgodaj), *zbūhon* proti *bōhon*; dalje gen. sg. *arži*, acc. pl. *uši*; acc. sg. *kozó*, *rokó*, *sastró*, *žanó*; nom. acc. du. *dvī kōzāe*, *wōdāe*, *žāenāe*; nom. acc. pl. *kozē*, *nohē*, *vodē*, *žanē*; — Zilja: *gāspūad*, *mūasta* poleg *mōsta*; — Rož: *sōnū*, *tōstū*, *nōbū*, *wahū*; z a p a d n i Rož ima ohranjen starejši štadij vsepovsod /.../ — Bočna ima dublete: *kāstī*, poleg *kōstā*, enako *klapi*, *častī*, *mači*; k sg. *vōkā* je pl. *učī*; acc. pl. *l'idi*; *kārēn*, *devēt*, *dešēt*, *ubū*.» K temu bi pripomnil, da v teh primerih verjetno ne gre kar enostavno za sporadično ohranitev starega naglaševanja, ker se da to drugače razložiti. Poljanski zgledi *očičša*, *količša* so verjetno prešli v akcentni tip *uho uščša* (z akutom). V centralnih dialektih je posplošeno *kolčša* v sg. in pl. ter *uščša* v sg. in pl. v Trenti pa imajo npr. pri obeh teh primerih v sg. cirkumfleks, v pl. pa akut. V poljanskem dialektu je pa lahko posplošen akut pri celotni *s*-sklanjatvi v sg. in pl. Po Brezniku, Westkrainerdialekte (rkp. sem. nal. v Gradcu iz leta 1909), od koder so po vsej verjetnosti tudi primeri pri Buncu (preko Ramovša), se na enak način (brez premika) obravnavajo tudi še drugi primeri iz *s*-sklanjatve (*pero*, *č(r)evo*). Nejasen je le primer *nebes*. V Črnem vrhu (in bližnji Hotedršici) se premakne cirkumfleks samo z odprtega zadnjega zloga (prim. I. Tominec, Črnovrški dialekt, Ljubljana 1964, str. 11). Primer *čestī*, ki je verjetno iz Tominečve sem. naloge v Gradcu, pa najbrž ni zanesljiv, saj ima Tominec pozneje v knjigi (str. 78) naglas premaknjen: *ččstī*. Rezijanske oblike *zhūda* in *zbuhon* so povsem regularne in so tu napačno navedene (naglas je na prvem zlogu in se ni imel več kam premakniti). Da rezijanske dualne oblike niso bile cirkumfleksirane, jasno kaže kvaliteta vokala (sicer bi moral biti *i*). O drugih rezijanskih primerih pa bom govoril naprej v članku. Ziljsko *mūasta* je analogično po nominativu, dubletna oblika ima regularno razvit premik, *gāspūad* pa je lahko po knjižnem (cerkvenem) vplivu. Tudi naglasne razmere v Bočni so precej jasne. Oblik *učī*, *ubū* ne smemo šteti sem, ker so enozložne (na to je opozoril že J. Tominec, Narečje v Bočni in njega sklanjatev, Jahresbericht des k. k. Kaiser Franz Joseph-Staatsgymnasiums in Krainburg, 1905, str. 25); prav tako odpadejo zaprti zlogi, ker je cirkumfleks premaknjen samo s končnih odprtih. Dvojnosti so samo v *i*-jevski sklanjatvi; toda tu so se spremašale končnice, saj je tudi v gen. pl. s prvotnim akutom ravno tako dubleta s premaknjenim in nepremaknjenim naglasom (glej Tominec, l. c. 21).

Pri iskanju razlage pa izbiramo lahko pravzaprav le med tremi možnostmi. Prvič, da se sprijaznimo s tem, da ni nobenega načela, kar bi se dalo za silo pojasniti z mednarečnim mešanjem. Drugič, da iščemo vzrok za premik oz. opustitev premika v različnosti starega in novega cirkumfleksa (da bi se, kot nekoliko kaže gradivo, stari cirkumfleks premaknil spet proti začetku, novi pa ne: *àzærö* : *bisida*, *bæçula* : *naváda*). Tretjič, da iščemo možnost razlage v tem, da je premik pozicijski.

Najprej bi navedel nekaj gradiva.¹²

Primeri s premikom s končnega odprtega zloga: *kòlò*, gen. *kòla* (S), *nèbò* (S), *òkò* (S), *òkù* (O), *sènò* (S, N, O), *sènò* (B), *ùhò* (N), *bòga* (B-Opyt 24), *nùsa* gen. sg. (S), *wòza* (O), *kòstì* nom. pl. (N, O, B), *nòt'ə* (S), *dóma* adverb (S-Mat. I 298).

Primeri s premikom s končnega zaprtega zloga: *òlòp* »golob« (S), *hòlòp* (N), *hòlup*, *hòlp* (O), *gólp* (B-Opyt 24), *gósput* (B-Opyt 24), *hòspüt* (Opyt 212), *hræbæn* (Opyt 117), *kòræn* (S, O), *òblak* (N), *òblak* (N-Mat. I 727, O-Mat. I 940), *pèpèl* (S, N, B), *pèpou* (O), *pæpæl* (Opyt 117), *lâet* »laket« (S), *làxat* (O), *lâhat* (N), *nùet* »noht« (S, B), *nòhat* (N), *jèsæn* (S), *jæsæn* (Opyt 117), *kòkqš* (S), *kòkùš* (N, B), *kòkùš* (Opyt 212), *lèsen* (S), *bòlen* (O), *dèvet* (S), *dèvat* (N), *dèvet* (B), *dèset* (S), *dèsat* (N), *dèset* (B), *dæsät* (Opyt 117).

Primeri s premikom z nezadnjega zloga: *bèçula* (O, N), *bàçula* (S), *bæçula* (Opyt 252), *àzærö* (Opyt 117), *mòždane* (S, N, B), *òtrabe* (S), *òptrobje* (N), *òtrobe* (Opyt 161), *pòvòdañ* (Opyt 161), *òblaçnò* (S, N), *òblaçno* (S-Mat. I 353, 363), *wòblašnu* (B), *òlqbavə* »golobi« (S), *kòranè* (N), *pèpala* »pepela« (O), *kòkùši* (N), *làsænö* (Opyt 212), *vèsèla*, *vèsala* (S), *væsæly* (Opyt 117).

Primeri brez premika s končnega odprtega zloga: *kozè* nom. pl. (S, N), *kozè* (O), *kozè* (Opyt 180), *sastrè* (N), *sestrè* (Opyt 180), *tatè* (S), *tatâ*, mlajša generacija *tatâ* nom. pl. (O), *žanè* (Opyt 180), *solzè* (Opyt 180), *ol'ò* »očeta« (O), *wat'ò* (B), *ocó* (Opyt 177), *kozó* (Opyt 177), *sastrò* (S),

¹² Črke v oklepaju pomenijo kraj, od koder je gradivo (B=Bela, N=Njiva, O=Osojane, R=Ravenca, S=Šolbica, U=Učja). Če je v oklepaju ob črki za kraj ali sama zase oznaka Opyt ali Mat. I, je to gradivo iz Baudouina de Courtenaya (glej celoten naslov v op. 2), in sicer iz Rezijske Stevilke ob Opyt pomeni paragraf, pri Mat. pa številko teksta. Baudouinovo gradivo je navedeno v njegovi transkripciji. Za svoje gradivo uporabljam do sedaj običajno transkripcijo, kvantiteto pa sem označil po slušnem vtisu in dolg ali kratek naglas nista fonološko relevantna (glej še spodaj). Na novejši način zapisovanja nisem šel, ker tiskarna nima vseh znakov in bi bil prehod lahko samo polovičen. Če v nadaljevanju članka pri zljiskih primerih ni drugo posebej navedeno, so iz gradiva za SLA, ki ga je zapisal I. Grafenauer, in če ni posebej naveden kraj, gre za Brdo. Terski primeri (iz krajev Brdo in Viskorša) pa so po gradivu za SLA, ki ga je zapisal T. Logar.

sastró (Opyt 177), *tatô* (S, B), *totó* (Opyt 177), *žanó* (Opyt 177), *jehrá* »igra« (Opyt 188), *guzuká* (Opyt 188).

Primeri brez premika s končnega zaprtega zloga: *powsót* »povsod« (N-Mat. I 565, O-Mat. I 1086), *pousót* (O-Mat. I 1085), *klapân* »klepljem« (O), *judîn* »ljudem« (S, N, B), *mužîn* »možem« (Opyt 31).

Primeri brez premika z nezadnjega zloga: *bašida* (S), *bisîda* (Opyt 237), *osînica* »gosenica« (S), *usînica* (N), *kjučânica* (O), *kjučânica* (Opyt 108), *midvîdica* »bramor?« (N), *midvîdica* (Opyt 198), *naváda* (Mat. I 1267), *otâwa* (S, O), *otáwa* (Opyt 108), *pišt'âla* (S, N), *vačêrja* (S, O), *vačêrjg* (B), *večêrja* (Opyt 117), *zibjîlo* (Mat. I 255), *žerjávica* (Opyt 108), *kolûurat* (O), *kolôuret* (S), *kolôura* (N), *nabûzec* »sveder« (S), *nabûzac* (O), *libûzac* »sveder« (N), *lebûzac* (B), *Osrîdak* (Opyt 198), *pondîiak* (O, N), *pondîjek* (S), *pondîjak* (Opyt 197), *pondîjak* (Mat. I 1056), *putûčac* (Opyt 212), *obârve* (S), *abârve* (N) *wabârve* (B), *kolîna* »kolena« pl. (S, O), *kulîne* -e iz a ob nazalu (N), *kulîna* (Opyt 212), *pulîna* (Opyt 212), *žilîza* (Opyt 201) *Horiye Bêrdo* (Mat. I 1022), *potkovâvet* (S), *prodâje* (Opyt 108), *vačêrjal* (Opyt 117), *zapišûien* »zapisujem« (S).

Omenil bi še to, da pri takih tujkah, ki smo jih v slovenščino navadno sprejeli s cirkumfleksom, tudi nisem opazil primerov s premaknjenim naglasom.

Prva navedena možnost za razlago teh akcentskih razmerij bi bil le izhod za silo. Rezijanščina je formiran dialekt in nikakor ne toliko načet z mešanjem, da bi bila taka razlaga verjetna. Tako mešanje bi bilo možno nekje na obrobju jezikovnega pojava in bi bilo od kraja do kraja različno. V rezijanščini pa je ta pojav enakomerno razvit na področju celotnega dialekta in sega tudi še v dva sosednja dialekta (ziljski, terski). Zato moramo sklepati na dosleden pojav, katerega obseg so sicer po vsej verjetnosti zbrisale analogije, vendar so celo analogije morale potekati v glavnem sistemsko v celotnem dialektu.

Drugo navedeno možnost bi gradivo v precejšnji meri podpiralo. Razen nekaj primerov naglasov na končnicah *a*-jevske sklanjatve so primeri s starim cirkumfleksom premik spet nazaj proti začetku besede skoraj vsi doživeli, tega pa ne moremo reči za novi cirkumfleks. Kljub temu taka razlaga ni verjetna, ker ni verjetno, da bi se v tistem času stari (namreč celo premaknjeni stari) in novi cirkumfleks razlikovala (saj je celo problematično, če sta se oba cirkumfleksa sploh kdaj razlikovala).

Rešitev bo treba iskati v tretji možnosti, čeprav je na prvi pogled precej nasprotujočih primerov. Verjetno se je premaknil cirkumfleks proti začetku samo z zadnjega zloga (z odprtega in zaprtega). To mož-

nost bi podpiralo tudi dejstvo, da imamo tudi v drugih dialektih podobne primere: navadno se premakne celo samo z odprtega zadnjega zloga,¹³ splošen premik je doživela le poljanščina.¹⁴

Ker sta rezijanščina in ziljščina povezani z nekaterimi jezikovnimi pojavi, bi se zdelo verjetno, da je tudi premik cirkumfleksa proti začetku v rezijanščini in ziljščini skupna inovacija. Seveda bi bila iz časa, ko je rezijanščina že dobivala stike z beneškimi dialekti, saj je zajela tudi terski dialekt. Primeri s premaknjanim cirkumfleksom se v rezijanščini in ziljščini sicer povsem ne krijejo, vendar bi bilo mogoče razlike pojasniti delno z različnimi novejšimi analogijami, delno pa z različnimi starejšimi pojavi. Bistvenih razlik pa med obema dialektoma vendarle ni. Čudno je le to, da ima Kanalska dolina, ki leži med rezijanščino in ziljščino drugačen akcentski razvoj. Tu se premakne cirkumfleks samo z odprtega zadnjega zloga.¹⁵ Ker ni verjetno, da bi bil premik v Kanalski dolini po vplivu rateškega govora in govorov pod Beljakom, ki tega premika ne poznajo, delno izpodrinjen, saj je malo verjetno, da bi se izpodrivanje vršilo le v določeni poziciji, bo morda le treba misliti na to, da je sicer neka tendenca za premik skupna vsemu temu področju, da pa jo je do sedanje stopnje izpeljal vsak dialekt samostojno.

Najprej bi bilo treba pregledati primere, ki nasprotujejo tezi, da se je cirkumfleks premaknil z zadnjega zloga, s tem, da imajo ohranjen naglas na zadnjem zlogu. To so zlasti nekateri primeri v akuzativu singulara ter nominativu in akuzativu plurala *a*-jevske sklanjatve. Ti primeri pa nasprotujejo le navidezno. Če pregledamo celotno strukturo *a*-jevske sklanjatve, vidimo, da je rezijanščina razvila tu neko svojo posebnost. Tudi sekundarni akcentski premik (tip *noga*), ki v rezijanščini ni izveden, kaže v *a*-jevski sklanjatvi prav take anomalije kot premik cirkumfleksa. Rezijanščina je namreč ustvarila v *a*-jevski sklanjatvi dva tipa iz nekdanjega tipa *noga*, in sicer je v nekaterih posplošila oksitonezo čez vso sklanjatev, pri drugih pa posplošuje baritonezo.¹⁶

¹³ Npr. v delu Roža (glej Isačenko, Narečje vasi Sele na Rožu, Ljubljana 1959, str. 69–74), v Črnem vrhu (glej Tominec, Crnovrški dialekt 11), v Kanalski dolini (glej T. Logar Dialektološke študije XV, SRL 19, 1971, str. 115).

¹⁴ V poljanščini se premakne celo na prejšnjo besedo, prim. L. Pintar, LMS 1895, str. 2.

¹⁵ Glej T. Logar, SRL 19, 1971, str. 115.

¹⁶ Na posploševanje naglasa v tipu *gora, noga* je opozoril že Baudouin de Courtenay (Opyt § 166, 167). Seveda je on računal s posplošitvijo akuzativnega naglasa **gōro* brez vmesnega premika. Po njegovem mnenju se posplošuje korenski naglas pri izrazih za nežive stvari in razlaga to s tem, da se le imena, ki označujejo živa bitja, uporabljajo pogosto v nominativu, medtem ko se imena za nežive stvari uporabljajo pogosteje v akuzativu. Deloma ima Bau-

Kot *gôra* ni regularno, ker sekundarni akcentski premik ni izvršen, ampak je po vsej verjetnosti posplošeno po tistih sklonih, ki so bili cirkumfleksirani na končnici (akuz. sg. ter nom.-akuz. pl.: *gôrø > gorô > gôro*, *gôrê > gorê > gôre*),¹⁷ tako tudi *kozê* ni regularno, ampak posplošeno po sklonih s prvotno akutirano končnico.¹⁸ Isto velja seveda za *ot'ô*. Bajec navaja tudi *ərží*, kar je pač po Baudouinu: 'rží (O-Opyt 176), poleg tega pa ima Baudouin še *ràži* (N-Opyt 176) in *rèži* (R-Opyt 176), kar kaže, da se je premik normalno tudi tu izvršil, oblika iz Osojan je bila morda enozložna, sam imam iz Osojan zapis *rəžə* gen. sg. Pri Bajcu je navedeno še *ušī* akuz. pl., česar pa sam iz Baudouina nimam izpisanega, vendar gre tu precej verjetno za ohranitev naglasa zaradi nekdanje enozložnosti *vžši > ušī > ušī*, sam imam zapise iz N in B s premaknjenim akcentom, medtem ko v S beseda sploh ni več v rabi. To, da besede ne poznajo več povsod, bi kazalo lahko tudi na to, da zapis *ušī* ni popolnoma zanesljiv. Primeri kot *jegrā* v 3. osebi sg. pri glagolih so ohranili akcent po vplivu drugih oblik (zlasti plurala in duala), isto velja seveda za prvo in drugo osebo, kjer je zlog zaprt. Primer *porvōt* pa bi lahko izvajali iz *porvodi* s poznejšo redukcijo *i*-ja. Primeri kot *judīn*, *mužīn* imajo lahko akut po lok. pl., kot je to pogosto v slovenskih dialektih pri končnici *-em* v *i*-jevski ženski sklanjatvi, pa tudi na končnici *-em* pri moških samostalnkih se najde (tako imajo celo na meji med ziljščino in rožanščino *vasiəm* »lasem« (Loče, Šentlenart pri Sedmih studencih) z akutom).

Primeri z nepremaknjenim cirkumfleksom z zadnjega zloga pri navedeni razlagi torej ne delajo nobenih težav. Nekoliko težje je s primeri,

douin prav, vendar gradivo ni v taki meri distribuirano po tem principu, da bi mogli reči, da je ustvarjena kategorija živosti : neživosti, ki bi odločala o naglaševanju. Do te porazdelitve je prišlo bolj slučajno glede na pogostejšo uporabo določenih sklonov, ne da bi sama pripadnost živemu ali neživemu kaj močneje odločala o analogiji, kajti tisti izrazi za živa bitja, ki se uporabljajo pogostejše v pluralu, imajo prav tako naglas na korenu: *bôla* »bolha« (S), *bôlha* (N), *bûxa* (O), *ôsa* (S, N), *ôsg* (O), *wôsə* (B), *ôuca* (S, N), *ôuca ôpca* (O), *wôpca* (B), po drugi strani pa so lahko oksitonirani tisti izrazi za neživa bitja, ki se uporabljajo največ v nom. sg: *mohlâ* (N, O), *rosâ* (N), vendar tudi *mêgla* (B), *rôsa* (S in O-Opyt 167).

¹⁷ Najprej prodre korenski naglas v nominativ, nato pa lahko še v druge sklone. Pri besedi *noga* imajo npr. v Osojanah naglas na prvem zlogu le v nom. in akuz. sg. ter v nom.-akuz. pl., na Solbici pa je naglas pri tej besedi že povsod na prvem zlogu, le v instr. pl. se še drži na končnici (pa še tam je možna tudi že dubleta z naglasom na prvem zlogu).

¹⁸ Pravilnost te razlage nam potrjujejo tudi oblike iz terskega dialekta, kjer je prav tako uveljavljen oksitonski tip s kratkim naglasom v akuz. sg. in nom.-akuz. pl. (kar ne more biti regularno razvito iz dolgega cirkumfleksa): *sestrâ* -ê -ê -ô instr. -ô, du. *sestrê*, pl. *sestrê -i -àn -âx -âmê* (Brdo v terskem dialektu).

kjer je cirkumfleks premaknjen z nezadnjega zloga.¹⁹ Vendar jih je precej mogoče razložiti z analogijo. Tip *kòkòšǵi* razlagamo seveda lahko s posplošitvijo nominativa-akuzativa, isto velja za *kòranè* ipd.²⁰ Tudi *òbláčnò* je lahko po *òblak*. Težje je pri *bèčùla*, *àzærö*, *mòždane*, *òtrabe*, *pòvòdañ*. Tu kaka posplošitev naglasa, npr. pri nekaterih primerih iz gen. pl., ni posebno verjetna, pri vseh pa niti take možnosti ni.

Če pregledamo podobne primere v ziljščini, vidimo, da se precej ujemajo. Z zadnjega zloga je v ziljščini, kjer je tudi sekundarni akcent-ski premik izvršen, cirkumfleks menda redno premaknjen, kot izjemo navajajo le *gəspūat*, kar je lahko po knjižnem (cerkvenem) vplivu. Tipi *kòkəšə*, *kòrane*, *òbwačnò* se ujemajo z rezijanskimi.

S srednjega zloga je premik v ziljščini nekoliko pogostejši kot v rezijanščini: *dòbraa* »dobrava«,²¹ *gòsanca*, *kòrəwat* »kolovrat«,²² *òtaa* »otava«, *pòraka* itd.²³ V teh primerih gre za novo metatonijo novega cirkumfleksa, pri kateri se premakne akcent za zlog proti začetku (tip *mòtika* > *mòtika*), ki je zelo neenakomerno razvita v slovenskih dialektih. Da ta premik nima nobene zveze z rezijansko-ziljskim premikom cirkumfleksa, vidimo tudi iz tega, da sega v koroških dialektih pri teh besedah premik prek mej obravnavanega ziljskega premika. Tako imamo v Ločah (jugovzhodno od Beljaka), kjer je že *nabù* »nebo«, *jasìan*, *obwàčnò*, vendarle še *òsanca* »gosenica«, *òtava*, *pòraka*.

Zgoraj navedeni problematični rezijanski primeri so v ziljščini takole zastopani: *bəčəa*, *ìazaro*, *mòžganè*, *òtrabè*, *pòwadn*.²¹ Pri prvem primeru torej cirkumfleks ni premaknjen proti začetku, pri drugem tudi ne gre za premik cirkumfleksa, ampak je, kot kaže vokalizem, naglas posplošen iz predložnih zvez, v ostalih treh primerih pa je premik izvršen. Tudi tu je možnost za razlago s takim premikom kot v *otava*. Ne meta-

¹⁹ Primer *òkül* »okoli« (N-Mat. I 405, R-Mat. I 275), *òkòl* (Mat. I 1219), *òkul* (Opyt 57), ne spada sem, ker je bil že zgodaj dvozložen, kot nam dokazujejo oblike *òku* (O-Mat. I 941), *Òkü* (O-Mat. I 992), *òkou* (U-Mat. I 1114) z razvojem končnega *l* > *u*. Tudi pri *zòččera* (S), *zòččara* (N), *žvèčere* (B) ni nujno, da bi šlo za premik cirkumfleksa s srednjega zloga proti začetku, ampak je tak naglas lahko zaradi predloga z (glede kvalitete naglašene vokala prim. op. 25). Prim. v terskem dialektu *zòččar* (Viskorska, Brdo) s padajočo intonacijo, kar ne more biti po premiku z naslednjega zloga. Če rezijanska oblika ne ustreza terski, je lahko tudi iste vrste kot tip *otava* oz. nerezijanski primeri iz op. 24.

²⁰ Tudi pri *ženà* gre za posploševanje nominativnega naglasa v druge sklone, pri *nòga* pa akuzativnega. Pri moških samostalnikih je manj takega posploševanja, vendar dobimo tudi *pēs*, *pēsa*, *zis pēson* (S), *pās*, *pāsa*, *pāsu*, *zīs pāson* (N), *pās*, *pāsǵ* itd. (O), *pīs*, *pīsǵ* itd. (B).

²¹ Ta primer je iz Grafenauerja, Zum Accente im Gailthalerdialekte, AfslPh XXVII, 1905, str. 225.

²² Ta primer ni zanesljiv, ker gre pri njem za neregularne pojave. V Ločah in Bistrici na Zilji imajo *kòurat*.

²³ Glej še nekaj primerov pri Grafenauerju, AfslPh XXVII, str. 224—225.

tonira se namreč v takih primerih samo novi cirkumfleks, ampak tudi stari (naprej premakjeni). To nam dokazuje ne le že zgoraj navedeni koroški primer *póraka*, ampak podobni primeri tudi v drugih dialektih, kjer sicer ni premika cirkumfleksa proti začetku.²⁴ Primer *bečula* je lahko tudi posebnost zaradi metateze vokalov, saj je ob metatezi lahko prišlo tudi do spremembe akcenta, primer *jezero* pa tudi ni popolnoma jasen, ker še vedno ne vemo natančno, kako se razvija cirkumfektirani etimološki *e* v koroškem osnovnem vokalnem sistemu²⁵ in torej niti ni povsem gotovo, da rezijanska oblika (kjer ni intonacijskih razlik) ne ustreza ziljski, ki je posplošena iz predložne zveze. Teritorialno se krijeta z rezijansko-ziljskim premikom le primera *možgani* in *otrobi*, a za *povodenj* nimam gradiva iz drugih koroških krajev, pa še pri *otrobi* dobimo dubleto z nepremaknjnim akcentom že v Bistrici na Zilji, kjer je sicer cirkumfleks še redno premaknjen proti začetku. Po vsem tem je nakazana rešitev precej verjetna. S terskim dialektom, ki ima v bistvu enak akcentski premik kot rezijanščina,²⁶ si pri naših problematičnih primerih ne moremo dosti pomagati, ker besed *možgani*, *otrobi* ne poznajo, pri obliki *čēla* »čebela« (Viskorša), *čēla* (Brdo) pa ne vemo, kdaj se je izgubil prvi zlog.²⁷

Pri dosedanjem pregledovanju primerov nisem upošteval opisnih deležnikov, kjer je naglaševanje tudi precej zapleteno. Baudouin de Courtenay navaja primere kot: *nápilo*, *závila*, *náredil*, *náučil*, *òprala*, *pòpyla*, *òmòžila* itd. (Opyt 160). Vendar te in podobne oblike, ki še čakajo

²⁴ V Ribnici na Dolenjskem dobimo primere take metatonije pri novem in starem cirkumfleksu, npr. *ot pūmlada do ičsena, do drūge ičsena, pūdlaga, puòdlaka, priégraja, zársca* »zarezica« ipd., prim. tudi *puòvaj* »povoj«. Škrabec (Cv. III, 1882, 11 b) navaja še *wbúgaimie*. Prim. tudi Rigler, Začetki slovenskega knjižnega jezika, Ljubljana 1968, str. 23.

²⁵ Prim. Rigler, Pregled osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu, SRL XIV, 1963, str. 46, 68. Slovenski vokalizem v tuji obdelavi, SRL XV, 1967, str. 299. V rezijanščini je težko ugotoviti, kakšen je refleks za *ē*, ker ni dovolj primerov. Baudouin (Opyt § 118) navaja pod *e* tudi kontrahirane primere tipa *nīha* »mojega«, kjer gre za *ē*, primer *wčira* — *wčera* odpade zaradi *r*, primer *šéjst* »šest« pa zaradi prehodnega *j*. Ostane en sam edini primer *lit* »led«, a drugje (Opyt 42) je med gradivom naveden še primer *pèč*. Tudi sam imam zapise: *lit* (S, N, B), *pèjt'* (S) *šéjst* (S, B), *učēra* (S, O, B). Prim. tudi še *zvčēra* v op. 19. Primer *lit*, ki med znanim mi gradivom edini kaže na to, da je v rezijanščini za cirkumfektirani *e* refleks *i*, pa sploh ni zanesljiv, ker je po gen. *lēda* lahko narejen analogični nominativ po frekventnejši kategoriji z *ē* (tip *snēga*). Neregularni refleks (analogični) je pri besedi *led* povsem mogoč (tudi ruščina npr. nima regularnega refleksa v tej besedi).

²⁶ Prim.: *úxo, óko, óci, méso, kókoš, kókoše, dēvat, dēsāt, óblačno* : *otāwa* (Viskorša); *óko, mēso, pépou, kókoš, dēvat* (Brdo).

²⁷ Imajo celo *lōp* »golob« (Viskorša), kjer se je moral *go-* reducirati že pred premikom cirkumfleksa proti začetku (če ne gre za kako kasnejšo meddialektsko izposoditev).

podrobne obdelave, pri iskanju razlage za naglasne pojave ne morejo bistveno odločati, ker je pri njih možno nešteto analogij in raznih posebnih razvojov. Spomniti se je treba samo naglaševanja takih oblik v severovzhodnih dialektih, kjer se nekatere oblike iz prekmurščine in prleščine kar precej ujemajo z rezijanskimi.²⁸ Da tu ne gre samo za razvoj cirkumfleksa, vidimo po tem, da imajo lahko naglašen prefiks tudi v primerih z nekdanjim akutom, npr.: *nálæzla* poleg *nalæzla*, *ðžænyl*, *ðsrana*, *zá miga* »za mojega« (Opyt 160, 161).

Tretji pri Bajcu navedeni dokaz za rezijanski razvoj cirkumfleksa, namreč drugačna kvaliteta *o*-ja pod nazaj premaknjenim naglasom (*zhûda* »zgodaj« : *bòga*, *zbûhon* »z bogom« : *bòhon*), še v celoti drži in tu ni kaj dodati. Isto velja za četrtega, kjer gre za isti pojav kot pri tretji točki le da pri prvotno dolgem vokalu (pri *ě*).

Problematičen pa je peti dokaz, ki se opira na kvantiteto v Baudouinovih zapisih. Bajec pravi, da »kljub temu, da je Baudouin de Courtenay pri transkripciji zelo odvisen od shrv. naglasa, je vendar proti štok. *lâkat* notiral *lâkat*, torej s krajšim korenskim vokalom kot ga imamo pod njegovim naglasnim znakom $\hat{}$; tak vokal pa je možen le pod drugotnim poudarkom, torej *lâkat* > *lakât* > *lâkat*, *lâkat*«.

Pripomniti je treba, da Baudouinov naglas $\acute{}$ ni kvantitetno določen in on sam ne ve, ali je dolg ali kratek.²⁹ Tudi zamenjava ga včasih na istih primerih: *hwâlît* (Opyt 52) : *hwâlît* (Opyt 155), *trâwa* (Opyt 55) : *trâwa* (Opyt 155), *oblíc* »obleči« (Opyt 72) : *oblíc* (Opyt 121) ipd.; torej ne moremo računati s tem, da bi imel primer *lâkat* tako kvantiteto, ki bi pričala za premaknjen naglas. Naglasa $\acute{}$ in $\hat{}$ sta pri Baudouinu pač zaradi nestabilne rezijanske kvantitete (glej spodaj), a posneta po srbohrvaških kvantitetnih razmerjih in gotovo ne ustrezata stanju v rezijanščini, saj bi se sicer morala kvantiteta preveč ujemati s specifičnimi srbohrvaškimi pojavi. Da se v resnici ne, ampak da je prvotno slovenska z raznimi rezijanskimi razvoji in analogijami, vidimo iz kvalitativnih refleksov posameznih vokalov, npr. pri *ě* > *i* ali *e*, pri *o* > *u* ali *o*, ki se ujemajo s slovenskimi naglasnimi zakoni in ne s srbohrvaškimi.

Kvantiteta pa je v rezijanščini sploh problematična. Fonološke kvantitete najbrž ni. Ko sva se 1962. leta s T. Logarjem mudila 14 dni v Reziji, nisva mogla ugotoviti fonoloških kvantitetnih razlik. Vokali so sicer lahko izgovorjeni krajše ali daljše, jasna je tudi razlika med posameznimi vokali: zasopli so krajši od nezasoplih. Tudi fonološka razlika med Baudouinovým *è* in *ê* bo verjetno v kvaliteti in ne v kvantiteti.

²⁸ Prim. npr. prekmursko: *nâpîq*, *nâpîlq*, *nâfêq* »naučil«, *ôupralq* ipd.

²⁹ Glej Opyt, str. 7.

Kvantitete v rezijanščini torej po vsej verjetnosti ne bo mogoče uporabljati za kako dokazovanje, vsekakor pa ne kvantitete, ki je zapisana pri Baudouinu, ker je premalo zanesljiva.

Šesti pri Bajcu navedeni dokaz, namreč rastoča intonacija v ziljščini na zlogih, ki so prišli pod akcent zaradi premika cirkumfleksa proti začetku, velja še v isti meri kot nekoč.

Sedmi dokaz z refleksom v *sænö* je tudi dovolj zanesljiv, je pa v bistvu enak četrtemu. Težave, ki jih je delal primer *mîsu*, pa niti niso tolikšne, kot so bile videti tedaj. Kvantitetna razlika med *mîsu* in *sænö* ne dela težav, ker je odvisna od kvalitete vokala in ni treba misliti, da bi moral *ê* v Reziji v nenaglašeni poziciji prej izgubiti dolžino kot *ê*. Pri *sænö* tudi ne smemo nastavljaljati vmesne stopnje **sænô*, ker se je zasopli vokal razvil lahko šele po premiku cirkumfleksa, ker prej za to ni bilo pogojev.

Bajec se na koncu dotakne še kvalitete vokalov, s katerih se je cirkumfleks premaknil proti začetku: ali bi morala biti današnja oblika **jæzyrö* z *i* iz *ê*. Brez kake podrobnejše analize se odloči za to, da je premik cirkumfleksa starejši kot razvoj $\hat{o} > \hat{u}$ in $\hat{e} > \hat{i}$. Vendar je kvaliteto rezijanskih nenaglašanih vokalov težko uporabljati za kakršnekoli argumente, saj vemo, da je bil nenaglašeni vokalizem zaradi vokalne harmonije odvisen od naglašene ali sledečega nenaglašene. Danes vokalna harmonija ni več toliko živ pojav, da bi bila distribucija striktno omejena, in analogije so že spremešale vokalizem. Ker niti ni popolnoma jasen razvoj *ê*-ja,³⁰ bi ostal za ugotavljanje nekdanje kvalitete le *o*, ki pa je v primerih tipa *sênŋ* lahko tudi analogičen po tipu *lêtŋ*. Ostanajo torej le primeri *kŋkŋš* — *kŋkŋš*, *gŋsput*. Oblika *kŋkŋš* bi bila lahko tudi iz *kŋkŋš* zaradi prilagajanja nenaglašene vokalizma naglašenu, toda *kŋkŋš* bi bilo pa spet lahko po *kŋkŋš* iz *u* iz *o* zaradi sledečega *i*; enako je lahko tudi *stûrust* po sklonih, ki imajo v končnici *i*.³¹ Primer *gŋsput* (proti *lîtos*) bi nekoliko kazal na to, da je bil *u* iz *ô* že pred premikom (ker je tu nekoliko manj možnosti za zoženje pred končnico kot pri *kokoš*), vendar dobimo tudi *hŋlŋp*, kjer gre pa za prvotni nazal, ki pod naglasom ni prešel v *u*. Po vsem tem vidimo, da je kratki vokalizem premalo zanesljiv, da bi lahko služil za kake zaključke.

Ta pregled nas je pripeljal do spoznanja, da argumenti, ki jih je zbral A. Bajec o razvoju rezijanskega cirkumfleksa, v glavnem še vedno

³⁰ Prim. op. 25.

³¹ Tudi *jâgudica* (Opyt 233) ima *u* verjetno zaradi sledečega *i*.

držijo, da je njegova osnovna teza pravilna, da pa so v rezijanskem naglaševanju vendarle ostali tudi še nerešeni problemi in da je zato potrebno Bajčevo delo še nadaljevati.

РЕЗЮМЕ

На основании материалов, опубликованных И. А. Бодуэном де Куртенэ, Антон Байец 50 лет тому назад собрал доказательства для того, что и резийский диалект, вместе с другими словенскими диалектами, перенес циркумфлекс на следующий слог (тип *kòlo* > *kolô*) и что видимо неперенесенное ударение возникло после нового передвижения циркумфлекса в сторону начала слова (тип *kolô* > *'kòlo*). В статье эти доказательства проверяются с сегодняшней точки зрения. Оказывается, что большинство доказательств все еще в силе. Несколько подробнее в статье обсуждается также проблема, до сих пор еще не исследованная, когда перенос циркумфлекса к началу слова совершился и когда он не совершился. По-видимому передвижение циркумфлекса к началу слова совершилось с задних слогов слова (открытых и закрытых). Однако аналогии и разнообразное специальное развитие в достаточной мере стерли эту картину.